

A MAGYAR NYELV TÖRTÉNETE

A magyar nyelv történetének főbb korszakai

A magyar nyelv a legközelebbi nyelvrokonainktól való elszakadással kezdődik. (A magyar nyelv kb. 3000 éves.)

NYELVEMLÉKTELEN KOROK:

I. Előmagyar kor

a magyar nyelv még nem kezdte meg önálló életét, rokonaival bizonyos nyelvi egységet alkotott

- 1.uráli egység korszaka (i. e. 4000)
- 2.finnugor egység korszaka (kb. i. e. 2000-ig)
- 3.ugor egység korszaka (kb. i. e. 2000–1000-ig)

Ősmagyar nyelv kora (az ugor nyelvközösség felbomlásától a honfoglalásig - *nyelvünk külön élete*)

Vándorlások kora, kevés írott emlék.

Hang- és alaktani rendszer alapjainak kialakulása.

A magyar nyelv történetének főbb korszakai

NYELVEMLÉKES KORSZAKOK:

- **Ómagyar kor** (1526-ig): a nyelvemlékek és kódexek kora

A legkorábbi magyar nyelvemlékek:

Tihanyi alapítólevél (1055)

Halotti beszéd és könyörgés (1192–1195)

Ómagyar Mária-siralom (13. sz.)

- **Középmagyar kor** (1772-ig): reformáció és a könyvnyomtatás hatása, magyar nyelvű írásbeliség
- **Újmagyar kor**: nyelvújítás, a nemzeti irodalmi és köznyelv kialakulása
- **Legújabb** magyar kor: 1920-tól napjainkig: a tömegkommunikáció hatása, nyelvi változások felgyorsulása (technológia, globalizáció): szókészlet bővölése; új kommunikációs formák (internet)

Ősmagyar kor

- A nyelv állapotára későbbi dokumentumokból, rokon nyelvek történetéből következtethetünk - nincsenek írott emlékek (székely rovásírás)
- Alapnyelv, belső keletkezésű szavak és jövevényszók (iráni, török, szláv).
- Hangrendszer változásai: csak rövid mgh.-k és diftongusok voltak.
- A magánhangzó-harmónia mellett kialakulnak a vegyes hangrendű szavak.
- Illeszkedés törvénye.
- A tövégi magánhangzók zárt magánhangzókká váltak (i, ü, u), majd lekoptak (az ómagyar korban), de a toldalékok előtt megőrződtek.
- Ez hatott a többelseji mgh-kra is: pótlónyúlás pl. utu -út, kezi - kéz.
- Nyelvtani rendszer: igei személyragok létrejötte: lét + m (én)., igei módjelek, birtokos személyjelek, közép fok jele, tárgyrag, viszonyragok.
- Mondattan: a mellékmondatok főbb típusai kialakultak.

Ómagyar kor (895-1526)

a kereszténység felvétele és az államiság a műveltség változását vonja maga után → latin betűs írásbeliség

a letelepedő magyarság → gazdasági, társadalmi változás + új szomszédokkal kerül kapcsolatba, új nyelvekkel érintkezik: gyarapodik a szókincs (**jövevényszók**) - erős a szláv és a latin hatás

(szláv: berkenye, luc kereszt

latin: apostol, legenda

német eredetű szavakkal: polgár, cégér)

a magyar nyelvet írni kezdik

a kor második fele: a kódexek korának is nevezik

a vallásos emlékek mellett, világi jellegű magyar emlékek is megtalálhatók

nyelvünk ekkor még nyelvjárásokban élt, társalgásban általános tegezést használt

Nyelvemlék: a nyelv régebbi állapotát tükröző írásbeli megnyilatkozás. A rokon nyelvek közül a magyar nyelvemlékek a legkorábbiak. Nyelvtörténetünk csak a latin betűs magyar írásbeliség történetével foglalkozik, a rovásírással nem.

Nyelvemléktípusok

- **SZÓRVÁNYEMLÉKEK:**

✓ idegen nyelven íródott írott források, a szövegben a magyar szavak csak elszórtan jelennek meg. Ezek többsége tulajdonnév (földrajzi vagy személynév).

❖ *Bíborbanszületett Konstantin (Konsztantinosz Porphyrogennétosz): A birodalom kormányzásáról (950 k.)* – görög nyelvű intelem (a fia számára). benne a magyar fővezérek nevei (Álmos, Árpád, Levedi, Üllő, Tas), a törzsek (Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi), földrajzi helynevek (Etelköz, Tisza, Maros, Levédia), tisztségek (gyula, vajda). Kb. 50 magyar szó.

Περὶ τῶν Καβάρων καὶ τῶν γενῶν τῶν Τούρκων· πρῶτον μὲν τὸ τῶν Καβάρων γένος, τὸ ἀποστάν τῶν Χαζάρων, δεύτερον δὲ τὸ τῶν Νέκι, τρίτον τὸ τῶν Μεγέρη, τέταρτον τὸ τῶν Κουρτουγερμάτου, πέμπτον τὸ τῶν Ταριάν, ἕκτον τὸ τῶν Γιενέχ, ἑβδομον τὸ τῶν Κηρί, ὀγδοον τὸ τῶν Κεσί.

A kabarok, és a türkök törzseiről Első a kabaroknak a kazároktól elszakadt, előbb említett törzse, második a Nyekié, harmadik a Megyerié, negyedik a Kürtügyermatué, ötödik a Tarjáné, hatodik Jeneh, hetedik Kérié, nyolcadik Keszié.

[illegible]

- A legkorábbi hazai keletkezésű oklevél 1002 előttről, a legelső magyar származású nyelvemlékünk.
- dunántúli magyar helynevek

❖ *A tihanyi apátság alapítólevele (1055) /TA/*

I. András alapította a monostort.

Az első eredeti formában fennmaradt
magyarországi oklevél

58 magyar szó latin nyelvi környezetben

Tulajdonnevek, köznevek, és egy mondatrész is:

zilu kut et kues kut

monorau bukurea

petre zenaia hel rea

feheruuaru rea meneh hodu utu rea

. *Gesta Hungarorum* 1200 k. – Anonymus P. dictus
magister - (Felt. III. Béla jegyzője)
az őshazából (Szkítiából) való kivonulástól Géza
fejedelemig

❖ *Gesta Hungarorum* 1283 k. – Kézai Simon („A hunok és a magyarok cselekedetei”)
A honfoglalástól IV. László uralkodásáig (1272-1290)

- a magyar (Dentü-mogyeri)
nép szcítiai népektől való
ősi eredetéről
- Attila király
- Vereckei-hágó
- Hét vezér
- Emese álma (turul-
monda)
- Vérszerződés
- Pusztaszer

CAPUT I. DE SCYTHIA.

Scythia ergo maxima terra est, quæ
Dentumoger dicitur versus orien-
tem, finis cuius ab aquilonali parte exten-
ditur usque ad nigrum pontum, a tergo
autem habet flumen, quod dicitur Tha-
nais, cum paludibus magnis, ubi ultra
modum abundanter inueniuntur Zobo-
lini; ita, quod non solum nobiles & ig-
nobiles vestiuntur inde, verum etiam
bubulci & subulci, ac opiliones sua de-

Pater magister *juapw plog* in *gesta hungarum*.
ac quondam bone memorie gloriosissimi bele regis
hungarie notarius. Hic suo dilectissimo amico uiro
venerabili. et arte liberalis scientie iuburo. salutem
et sue petitionis affectum. Dñi olim in scolari studio
simil' euem. et in hystoria sana qm ego ē summo amore
complexus ex libris dactylis frugis ceterorū q; auctor sic a ma-
gistris meis audiuerā. in unū uolumen pō hñlo cōpilauerā.
pari uoluntate legerem. petisti a me ut sic hystoriam tis-
samam bellaq; grecorū scripseram. ita et genealogiam regū
hungarie et nobiliū suorū qualiter septē pñcipales pñone
que herumoger uocant de terra scythica descenderunt. uel
qualis sit tñ scythica. et qualiter sit generat' dux almus.
aut quare uocat' almi pñ dux hungarie a quo reges hunga-
rorū originem dixerunt. uel qñ regna et reges s' subungarie
fuerunt. aut quare pñs de tñ scythica egressus p xthoma alie-
nigenarū hungarū et in sua lingua pña mogerū uocant' ē scri-
berem. Pmissi em me facturum. s' aliis negotiis impedit' tu-
e pñonis et mee pñmissionis iā pene etiā erat. n' in pñtias
tua dilectio debitū reddere monuisset. ~~Memor~~ g' tunc di-
lectiōis quāuis multis et diuersis hui' laboriosi scñ impe-
dit' sim negotiis. facere tam agilius sum que facere uis-
sisti. et cōm tradicionel' diuersorū hystoriorū dñi
ne grē fuit' auxilio optimū estimans ut ne posteris in
ultimam generationē obliuioni tradat'. Optimū ē dixi ut
uere et sim. iact' ē scriberem. d' legentes possint agnoscere
quorū res geste essent. Et si tam nobilissima gens hungarie
pñordia sue generationis. et fortia queq; facta sua. ex falsis fa-
bulis rusticorū. uel a garulo cantu ioculatorū. quasi sompnan-
do audiret. ualde indecorū et satis indecent' esset. Ergo pñ
āmo de certa scripturarū explanatione. et apta hystoriarū
interpretatione uerū ueritatem nobilit' papiat. Felix ē hun-
garia. cui s' dona data uaria. Omnis em horis gaudeat
de munere sui litteratoris. Quia prociūm genealogie re-

- **Glosszák**

- ✓ a szövegek megértését segítő lapszéli (marginális) vagy a sorok közé (interlineáris) beírt jegyzet

- ❖ Marosvásárhelyi glosszák (14. sz.

- **Szójegyzékek** – a szótárak előzményei, fogalomkörök szerint csoportosítják a szavakat

- ✓ a latin szavak fölött a magyar bejegyzés

- ❖ Besztercei szójegyzék (1395 k.)

- **Szótárak**

- ❖ *Königsbergi töredék és szalagjai* (14. szd. közepe) - a művet felszabdalták, és egy latin kódex elé tették védőlapnak, ill. a könyv gerincét erősítették vele.

100 latin szó magyar megfelelője.

1604. **Szenci Molnár Albert: latin-magyar szótár**

- **SZÖVEGEMLÉKEK**

összefüggő, magyarul írt szövegek

Az első, **Halotti beszéd** kb. 1192-95-ben keletkezett. Eredeti neve: Sermus

Super Sepulchrum (sír fölötti beszéd). A Pray-kódex tartalmazza, két részből áll: temetési beszéd, könyörgés (papi búcsúztató és ima). 32 sor, kb. 190 magyar szót őrzött meg.

b) **Ómagyar Mária-siralom**: a Leuveni-kódex tartalmazza, kb. 13. sz. utolsó harmadában keletkezett. Első magyar nyelvű versünk. 37 sorból áll, mintegy 130 magyar szót tartalmaz.

c) **Königsbergi töredék és szalagjai**: 14. sz. közepe, második fele körül keletkezett. Vegyesen latin és magyar nyelvű kódex maradványa. A kódexet egy boroszlói könyvkötő szabdalta szét, és más könyvek bekötésére használta föl. A Töredéknek nevezett részt egy latin kódex bőrkötése alatt, a tábla védőleveleként, a 2-3 cm szélesre és 9-10 cm hosszúra fölszabdalt Szalagokat pedig ugyanennek a kódexnek a gerincébe ragasztva találták meg. A 9 soros Töredék Mária szűzanyaságát magasztalja, a 17 egész és 34 fél sornyi Szalagok többé-kevésbé összefüggően vallási történeteket tartalmaznak.

d) **Gyulafehérvári sorok**: 13. sz. második fele, rímszerűen összezsengő prédikációvázlat.